

СЕМАНТЫКА КРЫЛАТЫХ СЛОЎ

Агульнае значэнне крылатых слоў у пераважнай большасці выпадкаў вынікае з сукупнасці прамых і/або пераносных значэнняў іх лексічных кампанентаў, а не са зместу аўтарскага кантэксту ці зыходнай сітуацыі ўжывання, як гэта звычайна прынята лічыць, г. зн. значэнне крылатых слоў адэкватна і без цяжкасці інтэрпрэтуецца слухачом і без ведання ўмоў іх узнікнення. Напр.: бел. *да славы прагня, ды вузкія ў плячах* (К. Крапіва), *і тчэ, забыўшыся, рука, заміж персідскага ўзора, цвяток радзімы васілька* (М. Багдановіч); *на словах – магутны слон, а на дзеле – моль* (Я. Купала), *на прызванню быццам дворнік, а рыхтуе вершаў зборнік* (К. Крапіва); *сабраць з дарог каменні тыя, што губяць сілы маладыя* (Я. Колас). Або: рус. *а счастье было так возможно, так близко!* (А. Пушкин); *ба! знакомые все лица* (А. Грибоедов); *без божества, без вдохновенья* (А. Пушкин); *вертеться, как белка в колесе* (И. Крылов); *во весь голос* (В. Маяковский); *во дни торжеств и бед народных* (М. Лермонтов); *все флаги в гости будут к нам* (А. Пушкин); *герой не моего романа* (А. Грибоедов); *и жить торопится и чувствовать спешит* (П. Вяземский); *из дальних странствий возвратясь*

(И. Крылов); *иных уж нет, а те далече* (А. Пушкин); *к штыку приравнять перо* (В. Маяковский); *какая смесь одежд и лиц* (А. Пушкин); *кричали женщины ура и в воздух чепчики бросали* (А. Грибоедов); *легкость в мыслях необыкновенная* (Н. Гоголь); *муза дальних странствий* (Н. Гумилев); *на заре туманной юности* (А. Кольцов); *не мудрствуя лукаво* (А. Пушкин); *одна — но пламенная страсть* (М. Лермонтов); *охота к перемене мест* (А. Пушкин); *пора, мой друг, пора* (А. Пушкин); *ради жизни на земле* (А. Твардовский); *рыцарь на час* (Н. Некрасов); *свежо предание, а верится с трудом* (А. Грибоедов); *сеять разумное, доброе, вечное* (Н. Некрасов); *ученый малый, но педант* (А. Пушкин); *хождение по мукам* (А. Толстой); *этапы большого пути* (М. Светлов) і г. д.

Са зместу аўтарскага кантэксту або зыходнай сітуацыі ўжывання агульнае значэнне крылатых слоў цалкам вынікае, на самай справе, даволі рэдка. У прыватнасці, у рускай мове такога роду крылатых слоў можна налічыць ад 14,0 % [1] да 20,0 % [3] ад іх агульнай колькасці (без уліку тых адзінак, што з'яўляюцца аднаслоўнымі, тыпу *Галгофа, Дон-Жуан, Пенаты, Плюшкін, Обломов* і г. д.), напр.: рус. *авгиевы конюшни* (із грэчаскай міфалогіі), *алые паруса* (А. Грин), *гадкий утенок* (Г.-Х. Андерсен), *голый король* (Г.-Х. Андерсен), *гордые узел* (із грэчаскай міфалогіі), *дело пахнет керосином* (М. Кольцов), *есть еще порох в пороховницах* (Н. Гоголь), *Зелен виноград* (И. Крылов), *лебедь, рак и щука* (И. Крылов), *кто раньше сказал "э"* (Н. Гоголь), *мальчик для битья* (М. Твен), *на деревню дедушке* (А. Чехов), *нравы Растеряевой улицы* (Г. Успенский), *остаться у разбитого корыта* (А. Пушкин), *подпоручик Кижж* (із анекдота о Павле I), *премудрый нескарь* (М. Салтыков-Щедрин), *прокрустово ложе* (із грэчаскай міфалогіі), *римский огурец* (И. Крылов), *рога и копыта* (И. Ильф, Е. Петров), *синяя борода* (Ш. Перро), *слона не приметить* (И. Крылов), *сражаться с ветряными мельницами* (М. Сервантес), *тридцать сребренников* (Евангелие от Матфея, 26, 15), *умывать руки* (Евангелие от Матфея, 27, 24), *щуку бросить в реку* (И. Крылов) і г. д.

Трэба адзначыць, што значная частка крылатых слоў, агульнае значэнне якіх цалкам вынікае са зместу аўтарскага кантэксту, або зыходнай сітуацыі ўжывання, “фразеалагізавалася” ў рускай мове (г. зн. страціла актуальную сувязь са зместам крыніцы свайго паходжання як матывацыйнай базай агульнага значэння і нічым семантычна не адрозніваецца ад фразеалагічных спалучэнняў са страчанай матывіроўкай агульнага значэння), у тым ліку нават тыя крылатыя словы, што з'яўляюцца назвамі вядомых літаратурных твораў або, увогуле не будучы цытатамі, утварыліся ў выніку пераасэнсавання зместу пэўнага твора цалкам ці пэўных яго фрагментаў.

Напр.: рус. *медовый месяц* (выраз з рамана Вальтэра “Задзіг, або Лёс”, запазычаны пісьменнікам-філосафам з усходняга фальклору) [1, с. 98; 4, с. 246-247], *медвежья услуга* (выраз, што ўтварыўся “на аснове” байкі І. Крылова “Пустэльнік і мядзведзь”, дзе апавядаецца аб тым, як аднойчы мядзведзь вырашыў зрабіць ласку свайму сябру, які спаў, – прагнаць муху з яго лба, і так выцяў яе камянем, што забіў не толькі муху, але і сябра) [1, с. 197] і г. д.

У беларускай мове такія крылатыя словы (з уласна беларускіх крыніц) фразеалагізаваліся амаль усе. Напр.: *жаба ў каляіне* (К. Крапіва) [5, с. 42; 2, т. 1, с. 374], *рыцар ночы* (З. Бядуля) [2, т. 2, с. 296], *свінтус грандыёзус* (К. Крапіва) [5, с. 99-100; 2, т. 2, с. 325], *хварэць на пана* (Я. Колас) [5, с. 113; 2, т. 2, с. 523] і г. д.

Літаратура

1. Ашукін, Н.С. Крылатые слова: Литературные цитаты. Образные выражения / Н.С. Ашукін, М.Г. Ашукіна. – 4-е изд., доп. – Москва: Художественная литература, 1987. – 257 с.
2. Лепешаў, І.Я. Фразеалагічны слоўнік беларускай мовы: у 2 т. / І.Я. Лепешаў. – Мінск: БелЭн, 1993. – Т. 1: А–Л: – 590 с.; Т. 2: М–Я: – 607 с.
3. Прохоров, Ю.Е. Русские пословицы, поговорки и крылатые выражения: (Лингвострановедческий словарь) / В.П. Фелицына, Ю.Е. Прохоров. – 2-е изд., испр. и доп. – Москва: Русский язык, 1988. – 272 с.
4. Фразеологический словарь русского языка: / Под ред. А.И. Молоткова. – 4-е изд., стереотип. – Москва: Русский язык, 1986. – 543 с.
5. Янкоўскі, Ф. Крылатыя словы і афарызмы: (З беларускіх літаратурных крыніц) / Ф. Янкоўскі. – Мінск: Выд-ва АН БССР, 1960. – 135 с.